понякога всеки един е представител на отделно течение или художествено ателие[104]. В самата столица Търново с изключение на едно лице, намерено в разкопки при църква № 12 на Царевец[105], и фрагменти в църквите по Трапезица няма запазен цялостен стенописен паметник от онова време. Вероятно към този период могат да се отнесат и стенописните фрагменти от църква № 6 на Трапезица[106], но тяхното състояние не ни позволява да бъдем категорични. За щастие през средните векове връзките със съседните балкански страни са били значително улеснени, особено за пътуващите майстори зографи, които са били канени от местните феодали или владетели в различни страни. Сведенията за пътуващи майстори от тази епоха са многобройни. Това ни помага да се ориентираме в общата картина на изкуството през XIV в., като се опрем на близки, понякога съвсем сходни художествени явления у нас и в паметниците на днешна Македония, Сърбия, Гърция и Епир, включително и Егейските острови.

Като отглас на изкуството от течението, създало стенописите в „Св. Четиридесет мъченици“ в Търново и в Бояна, след скита „Св. Никола“ при Карлуково бихме посочили малката църква „Св. Богородица“ в с. Долна Каменица[107] северно от Ниш, в днешна Сърбия. През XIV в., до самото падане под турска власт, тези земи са влизали в границите на Видинското деспотство, по-късно царство, наследствените владения на Шишмановци[108]. Малката църква, посветена на Богородица, има плана на свободния кръст подобно на старата Боянска църква, но и двуетажен притвор, увенчан с две четириъгълни кули, чиято вътрешност има също стенописи. Както показват изображенията на „деспот Михаил, син на цар Михаил“ и жена му в притвора, църквата е изписана между 1323 и 1330 г., при царуването на Михаил Шишман. Ктитор на стенописите е по-дребен феодал, изобразен заедно със своите близки на два пъти в църквата (общо 11 ктиторски портрета). Стенописите показват редица провинциални черти, но някои от изображенията, например Богородица от абсидата, св. Димитър и др., са изпълнени с много тънко психологическо чувство и художествена мяра. Мекотата и финесът, познати от Бояна, тук се преплитат с по-твърдото и условно предаване на форма и обем, характерно за живописта на някои църкви от западните балкански области, като „Св. Никола“ в Прилеп (1298), „Св. Никола“ в Манастир (1271), „Св. Ахил“ в Арилье (1296), „Богородица Левишка“ в Призрен (1307) и др.[109] Че църквата в Долна Каменица датира от XIV в., показва самото разпределение на сцените: в сводовете са изписани Големите църковни празници, а сцените от „Страстната седмица“, „Свалянето от кръста“ и „Оплакването“ са разположени по стените на църквата. Характерното за Бояна смесване на комниновска и стара източна иконография, както и старите комниновски стилови похвати, смекчени от новите търсения, тук се преплитат с редица влияния от споменатите западнобалкански паметници. Освен детайли в разпределението на сцените има и цели изображения, близки до тези в Прилеп, Призрен и др. В иконографско отношение заслужава отбелязване схемата на „Тайната вечеря“, известна от пармското византийско евангелие Palat. No 5 от XII в., която е същата в „Св. Никола“ в Прилеп, „Св. Никита“ до Скопие, „Църквата“ при Иваново[110]. Както в Костур и Търново, в „Успение Богородично“ всички апостоли са до краката на мъртвата, докато до главата ѝ са застанали група ангели[111]. Църковните отци от „Мелизмоса“ са без свитъци в ръце, както в църквата „Богородица Левишка“, необикновено драматичното „Оплакване на Христос“ е развито в съгласие с местната традиция; „Рождеството“ е отделено от „Благовещението на овчарите“; военните светци Теодор Тирон, Теодор Стратилат и Димитър са изобразени на коне в притвора и др. В долния притвор се разгъва Богородичен житиен цикъл, много близък до същия в църквата „Св. Богородица Перивлепта“ („Св. Климент“) в Охрид, 1295 г.[112] В горния етаж на притвора са изписани житията на св. Петка (Параскева)[113] и св. Никола[114]. Част от надписите към стенописите са на гръцки, но с много правописни грешки, а останалите, писани от същата ръка до изображенията на св. Неделя, Дамян, Богородица Скоропослушителница и др., както и ктиторските надписи – на правилен български език.

В публикациите на двама сръбски колеги се разглежда още една църква от тези земи, свързана с българската история[115]. Нейните ранни стенописи са разкрити от реставратори през 70-те години на нашия век. Това е църквата „Св. Никола“ („Св. Петка“) при с. Станичене, между градовете Пирот и Бела Паланка, на левия бряг на река Нишава. Малката гробнична църква е еднокорабна, покрита с надлъжен полуцилиндричен свод. Ктиторски надпис над входната врата отбелязва, че живописта е създадена през 1331–1332 г., по времето на българския цар Иван-Александър (наречен тук Иван Асен), и господин бѣ... Сръбските колеги и Ст. Смядовски приемат, че става дума за брата на цар Михаил Шишман Белаур, владетел по това време на Видинската област[116]. При разкопките около църквата в съседно параклисче е разкрит